

Medicína byla čest a poslání

23.11.2023 - Petr Andreas | 2. lékařská fakulta UK

Drobečková navigace

1. 2. LF
2. Fakulta
3. Články
4. Medicína byla čest a poslání

Medicína byla čest a poslání

Medicína byla čest a poslání

S doc. Milanem Mackem jsme vedli životopisný rozhovor k jeho 90. narozeninám. V letošním roce si připomínáme vznik 2. lékařské fakulty, k jejímž prvním studentům patřil. Zaměřili jsme se proto na jeho mládí, studijní léta a dění na fakultě do sametové revoluce.

Doc. MUDr. **Milan Macek**, CSc., sr. (* 7. července 1932), promoval na Fakultě dětského lékařství UK, v letech 1957–1961 pracoval v Krajské nemocnici v Ústí nad Labem. V roce 1961 přijal nabídku věnovat se lékařské genetice a založit při Ústavu výzkumu vývoje dítěte FDL UK první genetické oddělení v Československu. V roce 1967 obhájil disertaci *Tkáňové kultury lidských buněk a jejich využití v lidské genetice*.

V letech 1968–1970 studoval vztah viru Epstein-Barr k Burkittově nádoru detekcí chromozomálních aberací na virologickém ústavu Baylor College of Medicine v texaském Houstonu. Z lékařské genetiky habilitoval v roce 1975 na problematice prenatální genetické diagnostiky, kterou u nás zavedl v roce 1971.

V letech 1961–1990 vedl oddělení lékařské genetiky ÚVVD FDL UK, které se v roce 1980 stalo krajským oddělením lékařské genetiky hlavního města Prahy a v roce 1991 Ústavem biologie a lékařské genetiky 2. LF UK a FN Motol. V tomto ústavu dále rozvíjel ze svých grantů molekulárně genetickou laboratoř, laboratoř biochemického screeningu, v letech 1995–2002 vedl laboratoř centra reprodukční genetiky a reprodukční medicíny a kryocentrum, které vybudoval v rámci ÚBLG 2. LF UK a FNM.

Od roku 2002 do roku 2012 koordinoval dílčí projekty Výzkumného záměru Ministerstva zdravotnictví pro FN Motol. V letech 2010–2018 získal grant EU, který pomohl dobudovat ÚBLG – nejnovější přístrojovou technikou byl vybaven ústav a další pracoviště FNM a 2. LF UK spolupracující na zdokonalování časně prenatální a postnatální prevence, diagnostiky a léčby geneticky podmíněných vrozených vývojových vad a chorob včetně nádorů.

Od 2002 do současnosti se věnuje výuce reprodukční genetiky a medicíny a prenatální diagnostiky a terapie ve volitelných předmětech ÚBLG, které jsou využívány od roku 2020 i studenty Přírodovědecké fakulty UK.

Výzkumná práce byla odměněna třemi cenami Ministerstva zdravotnictví, v roce 2017 byl za svou

celoživotní práci odměněn Zlatou medailí České lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně jakožto jeden ze zakladatelů lékařské genetiky, klinické cytogenetiky, onkocytogenetiky a prenatální diagnostiky. V roce 2017 byl také Evropskou společností lékařské genetiky zařazen mezi přední evropské průkopníky v tomto oboru.

Jaké vlivy vás utvářely jako mladého člověka?

Patřím ke generaci, která zažila první republiku a světovou válku. Tato zkušenost nás formovala, i když jsme každý pocházeli z jiného prostředí. Od klukovských let jsem byl nadšeným obdivovatelem T. G. Masaryka; když zemřel, upletl jsem věneček z květů. Za mobilizace můj tatínek s nadšením narukoval a my jsme si vyráběli šavličky. Když republika po Mnichovu ztratila pohraniční oblasti, moje maminka učitelka dobrovolně ukončila svůj úvazek, aby uvolnila místo vyhnáným učitelům; do naší vsi se přestěhovaly celé rodiny vysídlené ze severní Moravy.

O Velikonocích 1939 naši vesníci projeli zpupní němečtí vojáci, aby ukázali, kdo nyní vládne. Náš učitel Kadlec zmizel krátce poté v koncentráku, protože byl vedoucím Sokola, později i celá rodina mého židovského kamaráda Oskara skončila v Osvětimi.

Pocházím z Valašska, můj tatínek byl lesník, maminka učitelka přírodopisu. Naučili mě, že největším bohatstvím v životě je vzdělávání a poctivá práce. Vedli mě k zájmu o naši historii, přírodní vědy, literaturu, hudbu, ale i ke sportování a cvičení v Sokole, k práci na poli a zahradě i k péči o domácí zvířata.

Vnímal jsem velké sociální rozdíly. Když jsem chodil školy, děti mi říkaly, že jsem pán, protože jsem měl boty, zatímco ony chodily až do listopadu bosé. Obdivoval jsem, jak tvrdě pracují, jak jsou odolné. Abych se jim po této stránce vyrovnal, vykonával jsem obyčejné venkovské práce.

Ovlivnilo mě také náboženství: V životě je nutno dodržovat etická a mravní pravidla, která byla historicky ověřena, ale také respektovat, že každý má právo na svobodný výklad jejich uplatnění a zastávat jiné názory na svět.

Svaté přijímání. (Archiv M. M.)

Během války jsem sledoval zahraniční rozhlas z Londýna a později i Hlas Ameriky a vysílání z Moskvy, takže jsem měl přesný přehled o jejím vývoji. Obdivovali jsme účast a úspěchy československých a spojeneckých vojáků, přestože to bylo spojeno s rizikem nejtěžších trestů.

Osvobození republiky jsme sledovali s nesmírným nadšením. Byli jsme opojeni svobodou a také plnohodnotnou výukou. Po roce 1943 školy postupně zabírala německá armáda, doprava do gymnázia selhávala a těsně před koncem války jsme si chodili pouze několikrát za měsíc pro úkoly.

Díky rodičům jsem už ve třinácti letech četl Masaryka, který spojil křesťanství se službou člověka člověku. Každý z nás tehdy chtěl být hrdinou, ale on říká, že největší hrdinství nespočívá v boji na barikádách, ale v práci, kterou vykonáte tak, že si nikdo ani nevšimne, například utřete nos chudému dítěti. Spojoval ideály rovnosti, spravedlnosti a náboženství. Nadchl nás podobně jako později Kennedy, který prohlásil: „Neptejte se, co může vaše země udělat pro vás, ptejte se, co můžete vy udělat pro svou zemi.“

Když jsme nemohli bojovat, chtěli jsme pro republiku pracovat. Ve čtrnácti letech jsem proto toužil zúčastnit se nějaké stavby mládeže. Když se pak ve Vsetíně stavěla školka a já dostal spálu, cítil jsem povinnost nahradit to alespoň později.

Jak se tahle zkušenost projevila později ve vás a ve vašich vrstevnících, spolužácích?

Věděli jsme, co je zlo, a to nás spojovalo.

Obdivoval jsem tehdy komunistickou stranu pro její volební heslo „Republice více práce, to je naše agitace“. Když jsme nemohli bojovat, chtěli jsme pro republiku pracovat. Ve čtrnácti letech jsem proto toužil zúčastnit se nějaké stavby mládeže. Když se pak ve Vsetíně stavěla školka a já dostal spálu, cítil jsem povinnost nahradit to alespoň později.

Maturant, 1951. (Archiv M. M.)

Na gymnáziu jsme vedli filosofické a politické diskuse, ale i když jsme se vyhraňovali, ať levicově či pravicově, panovala mezi námi solidarita. Já sympatizoval s idejí lepšího společenského řádu – socialismu. Takže o mně říkali: „Je to dobrý kluk, ale fandí komunistům.“

Přesto však mě starší studenti určili redaktorem studentského časopisu *Plást*, který tiskl názory studentů na kulturu či politiku. Měli jsme vlastní pěvecký sbor, kapelu, kde jsem hrál na klavír, i několikačlennou kapelu jazzovou.

Co jste si myslel o únoru 1948?

Ještě jsme nechápali, jak šokující změna vlastně nastala. Ani že se začalo objevovat riziko další světové války.

Pak Stalin nedovolil českou variantu cesty k socialismu a donutil nás přerušit přátelství s Titovou Jugoslávií, protože zvolila svou cestu k budoucnosti. Došlo k násilné kolektivizaci v zemědělství a hrůzným politickým procesům. Maminka mne tehdy poučila, abych si přečetl Havlíčkův Křest svatého Vladimíra: „Tak to chodí na tom světě, každou chvíli jinak, dneska tě mají za svatého, zítra budeš sviňák.“

Přesto jsem si podržel víru, že dojde k historickému vyrovnání, jak se to stalo například ve francouzské revoluci s ideou volnosti, rovnosti a bratrství.

Lákalo vás vstoupit do komunistické strany?

Do strany mě pozval ředitel Masarykova gymnázia ve Vsetíně. Já jsem ale viděl, že ti, kteří mi vyčítali, že podporuji komunisty, vstupovali do strany houfně a zasedali v akčních výborech, proto jsem tam nevstoupil.

Nemohl jsem souhlasit s politickou diskriminací, jaká se po únoru stala například i mému otci, který pracoval jako odborník na plánovacím úřadu. Přestože nikdy nechodil do kostela, odmítl při kádrování vystoupit z katolické církve – slíbil své matce na smrtelném loži, že z církve nikdy nevystoupí.

Vstoupit do strany jsem odmítl i po promoci, když jsem pracoval na dětském oddělení nemocnice v Ústí nad Labem. Chtěl jsem dosáhnout dalšího odborného růstu vlastní prací, a ne vlastnictvím červené knížky.

O rok později jste se přestěhovali do Prahy.

V Praze jsem na gymnáziu našel přátele, kteří mně umožnili navštěvovat přednášky o filosofii, náboženství a vědě v americkém klubu YMCA. Ochotně jsme skládali povinnosti k získání Fučíkových odznaků tělesné zdatnosti a z četby socialistické literatury. Rád jsem plnil úkol pomáhat slabším

studentům a od Maxima Gorkého jsem se dozvěděl, že kdo nečetl Bibli, nemůže se pokládat za vzdělaného člověka.

Vzpomínám si, že jsem při tom odmítl podepsat slib „Se Sovětským svazem na věčné časy“. Ne ale proto, že bych neobdivoval jeho podíl na porážce Hitlera, ale protože to bylo věčně nesmyslné. Není přeci možné splnit něco, co nezávisí na mě, ale také na někom dalším – věděl jsem, že v Mnichově jsme byli Hitlerovi našimi spojenci prodáni bez našeho souhlasu. Byli jsme vychováni, že sliby se musí plnit.

Výuka prof. A. F. Richtera na Petříně, Milan Macek uprostřed.

První tři ročníky, počátek padesátých let, jste strávil na Fakultě všeobecného lékařství. Čím jste jako studenti žili?

Ani přes názorové rozdíly mezi studenty nikdo nechoval vůči nikomu nenávist nebo pohrdání. Řídili jsme se Masarykovým vyznáním, že „demokracie je diskuse“ a že ten, kdo mě přesvědčí, že dělám chybu, je můj přítel. Protože jsme zažili zavřené školy, vážili jsme si, že jsme se na medicínu vůbec dostali. Byla to čest, poslání, s nadšením jsme se zapojili do studia.

V prvním ročníku jsme zjistili, že nám při výuce biochemie několik měsíců přednáší pracovník, který zřejmě neměl potřebné vzdělání, neboť profesor Richter, renomovaný biochemik, neměl povoleno přednášet. Byli jsme nadšeni, když byl zákaz zrušen. Z přednášky na Petříně, kde nám vykládal o biosyntéze chlorofylu rostlin, se podařilo pořídit fotografii, na které nám studentům kreslí na asfaltovou cestu chemické vzorce. Fotografie otiskl *Vesmír* s komentářem, jak vynikající jsou jeho přednášky a jeho vztah ke studentům.

Marxistickou filosofii nám přednášel tankista Svobodovy armády, který oslepl, když byl jeho tank zasažen v bojích o Ostravsko. Jak jsme poznali, samozřejmě neměl možnost studovat filosofii, ale my jsme ho jako zmrzačeného vojáka s úctou poslouchali.

Pozorovali jste nástup totality ve vědě nebo mezi akademiky?

To bylo patrné v agrobiologii, v níž se od našeho prvního ročníku začal prosazovat lysenkismus. Ruské vědy jsem si ale vážil, například I. P. Pavlova, stejně jako jsme milovali ruskou hudbu a klasickou literaturu. Jako chlapec jsem se naučil rusky, abych ji mohl číst.

Lysenkismus popíral mendelismus jako buržoasní pavědu. Lékařská veřejnost ho však nepřijala, ani studenti. Profesor Sekla, který přednášel biologii, jeho výsledky vyvracel jako neověřené s tím, že některé metody jarovizace obilí prováděla už jeho babička. Profesor Milan Hašek lysenkismus naopak podporoval, i možnost dědičnosti získaných znaků, což Seklův mendelismus popíral. Spojením krevních oběhů u kuřat pak prokázal imunologickou toleranci, která však nebyla dědičná, a to současně s profesorem Medawarem, který za to dostal Nobelovu cenu. Tyto protichůdné přednášky, odporující oficiální ideologii, nám ukazovaly, že stále ještě existuje akademická svoboda.

V roce 1962 se Hašek Seklovi za to, že zpočátku podporoval lysenkismus, veřejně omluvil – přestože se stále jednalo o oficiální ideologii. Ale až v roce 1965 spoluorganizoval v Brně světový genetický kongres, na němž byl lysenkismus definitivně odmítnut. To vedlo k jeho definitivnímu celostátnímu zavržení v roce 1966 a umožnilo to rozvoj lékařské genetiky u nás.

V současnosti molekulárně genetická diagnostika prokázala, že dědičnost získaných znaků je možná, pokud mutace postihne zárodečné buňky nebo se využijí nové metody genové editace a genové terapie. To nevyvrací platnost Mendelových zákonů, ale umožňuje využití v klinické medicíně a v biologii.

Dalším momentem, kdy se Stalin a ruská věda znemožnili, se stalo, když tento námi uznávaný vítěz druhé světové války začal zasahovat do jazykovědy. Stejně jako neověřené výsledky Olgy Lepšínské či Oparinova teorie vzniku života, která však byla překvapivě v té době respektována i ve Spojených státech. Jinak se nás ale politika příliš nedotýkala.

Jak na vás působili profesori?

Na všeobecné fakultě působili špičkoví odborníci. Patřili k nim například patologové profesori Šikl či Jedlička, nezapomenutelným pedagogem byl také profesor experimentální patologie Hepner, který objevil příčinu kožní rakoviny chronickou expozicí dehtem. Jeho slavnou otázkou bylo: „Páne kolégó, proč tomu není tak, ale právě naopak?“ Nutil přemýšlet o příčinách a tím o kauzální terapii.

Utvrhovali nás v tom, že medicína odpradáвна patřila nejtěžším, ale i nejkrásnějším oborům. Tato tradice zavazuje lékaře, aby co nejlépe plnil Hippokratovu přísahu, ale také zajistil důstojnost povolání kvalitou své práce. Profesor Peter zahajoval porodnické přednášky proslovem o slavné historii Karlovy univerzity a českého jazyka. Oděn v dokonalém oblečení, podobně jako kněz v náboženském rouchu, nechával se provázet svými asistenty.

Přednášky měly vynikající úroveň, stejně jako klinické stáže. Díky menšímu počtu studentů zbývalo více času k získání praktických klinických dovedností, jako to bývá na zahraničních lékařských fakultách.

Jak se stalo, že jste ze všeobecné fakulty přešel na pediatrickou?

K tomu, že jsem se přihlásil, přispěly epidemie dětské obrny, těžkých infekčních chorob, dětské tuberkulózy, záškrtu, černého kašle, pneumonií, meningitidy a vysoká kojenecká úmrtnost. Byla to snaha bojovat proti smrti už na začátku lidského života.

V roce 1953 nám asistenti dětských klinik oznámili, že vzniká nová fakulta dětského lékařství. Přestože jsem ještě zvažoval volbu gynekologie a porodnictví s možností prenatální péče o nenarozené děti *in utero*, rozhodl jsem se poslední tři roky studovat na Fakultě dětského lékařství.

Fakulta - děkanát a posluchárny - tehdy sídlila ve staré budově dětské nemocnice na Karlově. Jak to na ní vypadalo?

Fakulta byla malá, s jednou úřednicí a tajemnicí. Ve velké posluchárně na dětských klinikách se vyučovala pediatrie, v menších posluchárnách se přednášely specializované obory. Všichni se dobře znali a to pro studenty z celých Čech, Moravy a Slovenska vytvářelo skvělou, přátelskou atmosféru.

Oceňovali jsme, že se vyučovaly i předměty, které na jiných lékařských fakultách chyběly, jako například problémy rehabilitace, tělesné výchovy, dětské psychologie, dětské výživy nebo dětské gynekologie. Na rozdíl od jiných fakult jsme získali potřebné znalosti nejenom ze všeobecného, ale i z dětského lékařství. Dodnes vděčně vzpomínám, že jsme zvládli i klasické metody medicíny: poklepem zjistit zvětšení srdce či pneumonii, poslechem odlišit bronchitidu od pneumonie nebo poznat závažné poruchy vývoje srdce a pohmatem poznat u dítěte i pylorostenózu s hypertrofií pyloru.

Jak vzpomínáte na svá studijní léta na pediatrické fakultě?

Výuka byla dobře organizovaná. Její kvalitu a řešení možných problémů zajišťovala ročníková vedoucí a za celou dobu jsem neznamenal, že by se do ní jakkoliv vměšovala politika nebo ideologie. Byli jsme rozdělení do jednotlivých kroužků, v počtu nepřesahujícím deset studentů, každý měl svého vedoucího. Já jsem byl pověřen funkcí studijního vedoucího ročníku, neboť jsem měl samé jedničky ze zkoušek, a zastupoval jsem tak studenty před vědeckou radou fakulty.

Každý předmět jsem se učil s nadšením, abych mohl co nejlépe léčit.

Prázdniny jsem využil jednou ke klinické praxi v nemocnici v Mladé Boleslavi, podruhé ke klinické stáži v Polsku a potřetí k vojenskému cvičení ve vojenském prostoru. Díky cvičení jsme měli po promoci zkrácenou povinnou vojenskou službu.

Každý předmět jsem se učil s nadšením, abych mohl co nejlépe léčit. Převzal jsem myšlenku talmudu: „Pomůžeš-li alespoň jednomu člověku, zachránil jsi celý svět.“ To jsem chápal jako povinnost i základ lidského štěstí. Usiloval jsem, aby byl můj život užitečný.

Milan Macek přebírá z rukou děkana Josefa Houštěka ocenění pro nejlepšího studenta ročníku. (Archiv M. M.)

Jak jste prožívali politické uvolnění, které vyvrcholilo pražským jarem?

Snahy o demokratizaci jsme vnímali již po Gottwaldově úmrtí. Po Chruščovově odhalení kultu osobnosti bylo možné více diskutovat o politice, vyjednat povolení studentských majálesů, vést protesty proti omezování svobody projevu nebo se vyjádřit kriticky proti omezování rozvoje kulturních a společenských styků se západními zeměmi. Dříve by se to obrátilo proti studentům.

Dva týdny po promoci mi umřel tatínek. Úplně zbytečně na infarkt myokardu, který na klinice nepoznali.

Před promocí jsme prožívali snahu potlačit titul MUDr. Údajně zněl moc vznešeně, a tak se z nás stali promovaní dětští lékaři. Neobešlo se to bez protestů. Kolega Čapek, student Fakulty všeobecného lékařství, který je vedl, se obrátil i na prezidenta Zápotockého. Toho jsem se ptal na výsledek setkání. Sdělil mi, že jemu je jedno, zda ho oslovují „Tondo“ nebo „pane prezidente“, ale že požadavek chápe. A tak se stalo, že jsme všichni po promoci získali titul MUDr. Pro nás to bylo zvlášť důležité, neboť zkratka dosavadního titulu – promovaný dětský lékař – zněla velmi komicky a neslušně.

Jak vzpomínáte na promoci?

Promoval jsem v roce 1957. Dva týdny potom mi umřel tatínek. Úplně zbytečně na infarkt myokardu, který na klinice nepoznali.

Všichni jsme dostali umístěnky do pohraničí, na radu profesora Švejcara jsem si vybral dětské oddělení v Ústí nad Labem.

Na všem ale ulpíval stín, že kdo chtěl získat místo na klinice, musel být členem KSČ. Poznal jsem to sám, když jsem se v roce 1960 zúčastnil konkursu na místo na dětských klinikách v Praze. Jako nestraník jsem nebyl přijat, přestože děkan Houštěk mi to vzhledem k mému prospěchu při promoci slíbil... Teprve v současnosti jsem se dozvěděl z rádia, že předpis platil do konce roku 1960.

Jaké to bylo v Ústí?

Panovala tam úplně jiná, uvolněnější atmosféra. Pojila se s velmi vysokou úrovní lékařské péče a vynikajícími odborníky, kteří se vrátili po válce ze zahraničí. Na tamějším neurologickém oddělení byla úspěšně a jako první na světě provedena fetální terapie hereditární deficiencie vitamínu B12. Měli jsme možnost naučit se i nejnáročnějším výkonům a samostatnému rozhodování. Provedl jsem i

úspěšnou hibernaci dítěte s těžkou pneumonií, což umožnilo jeho přežití.

Nemocnice v Ústí nad Labem, 60. léta. (Archiv M. M.)

Lékaři tam provozovali vlastní symfonický orchestr, mohli jsme navštěvovat operu a divadlo s vynikajícím baletem nebo termální lázně. Na kliniku do Prahy mě lákala pouze možnost výzkumné práce. Když jsem byl odmítnut, cítil jsem diskriminaci a zklamání, a přestal jsem s touto možností počítat.

Ale později jste byl přijat do genetického oddělení Ústavu výzkumu a vývoje dítěte, jak jsme si povídali minule.

V roce 1961 na jaře mě překvapil krátký dopis profesora Houšťka: „Přijímám tě jako genetika na Ústav výzkumu vývoje dítěte Fakulty dětského lékařství, nástup 1. 8. 1961, přečti si o tom něco.“ Nabídku jsem přijal. Když mě Houštěk přijímal, zeptal se, zda jsem ve straně. Řekl jsem mu, že ne, a že právě kvůli tomu jsem nebyl přijat v minulosti. Moji kolegové v Ústí to tehdy také vnímali jako křivdu, a někteří mi doporučovali, abych o členství uvažoval, aby se diskriminacím zabránilo. Ve straně je prý potřeba slušných lidí, a tak jsem o tom začal uvažovat také. Houštěk mi řekl, že by to nebylo špatné, že by takového člověka potřeboval. Tak jsem do strany vstoupil – ne abych z toho něco měl, ale předsevzal jsem si, že se budu snažit, aby se už nedělo to, co jsem poznal na vlastní kůži.

Asi proto mě profesor udělal tajemníkem ústavu, administroval jsem různá vyjádření a usnesení. Své předsevzetí jsem naplňoval tak, že když se mi dostalo do ruky něco potenciálně zneužitelného proti kolegům, založil jsem to, aby se to nikam nedostalo. Považoval jsem to za svou povinnost a úkol. Ve zlatých šedesátých to však už ani nebylo potřeba.

Jak jste prožíval pražské jaro?

Přivítal jsem ho vřele. Demokratický socialismus jsem vnímal jako historickou možnost, která, jak jsem věřil, po čase musela přijít. Politice jsem se ale nevěnoval a aktivně jsem se nezapojil.

Připravoval jsem kandidátskou disertaci. Oženil jsem se, v roce 1961, narodil se nám syn. Ale neměli jsme byt. Abych ho získal, pracoval jsem navíc ve stavebním družstvu. Zbytek dne jsem věnoval své práci – tu jsem mohl vykonávat až poté, co skončili pracovníci ÚSOL, jejichž laboratoře jsem využíval.

Díky těmto důvodům jsem mohl bez problémů odmítnout spolupráci se Státní bezpečností. Její pracovník se mě snažil přesvědčit poté, co zjistili, že mé výsledky získaly mezinárodní ohlas a začínám cestovat.

Na začátku roku 1968 jsem získal povolení pro svůj stipendijní pobyt na Baylor University v texaském Houstonu, nastoupit jsem měl v červenci. Než mi na americkém velvyslanectví udělili vízum, ptali se mě i na členství ve straně. To jsem přiznal, nemělo to ale žádný dopad. Dokončil jsem svou práci, zajistil cytogenetickou diagnostiku i laboratoře po dobu nepřítomnosti, a v červenci jsem odletěl.

Invaze mě zdrtila. Byla to zrada, ponížení a konec možností dalšího pozitivního vývoje u nás.

Těsně před „vstupem“ armád.

Invaze mě zdrtila. Byla to zrada, ponížení a konec možností dalšího pozitivního vývoje u nás. Překvapilo mě ale, že americká vláda reagovala věcně, bez protestu. Vysvětlení jsme se dočetli v *New*

York Times: Byli jsme jedinou ze zemí varšavského paktu, ve které se nenacházela cizí armáda ani sovětské atomové základny. Američané tak invazi hodnotili jako strategickou odpověď na to, že se u nás projevil tendence k vystoupení z paktu a k získání neutrality v době studené války.

V USA jsem v té době pobýval ještě bez rodiny. Když mě toho dne profesor Melnick vzal k sobě domů, málem jsem se z toho šoku zhroutil. Na posílení mi dal napít Coca-Colu s whisky – takovou kombinaci jsem dosud neznal.

Byl jsem dojat, že druhý den poté mně a profesoru Vonkovi nabídl, za vynikajících podmínek, trvalý pracovní pobyt ve svém ústavu.

Uvažoval jste o emigraci?

V Československu jsem měl matku, která naší rodině velmi pomohla, když jsem pracoval, manželka dokončovala studia a bylo nutné pečovat o našeho syna. Oba jsme byli přesvědčeni, že je naší povinností vrátit se, abychom to, co jsme se naučili, uplatnili u nás.

O vašem americkém pobytu jsme si už také povídali. Vrátil jste se v roce 1970. Jak se změnila atmosféra ve vašem oddělení a na fakultě? Po nadšení osmašedesátého a svobodomyslné Americe to musel být otřes...

Bylo to v červenci. Byl jsem okouzlen Prahou jako cizinec, na Staroměstském náměstí jsem si připadal jako v pohádkovém filmu. Měl jsem dojem, že v USA by celou naši zemi museli prohlásit za národní park, jak je krásná.

Při vstupu do naší sklepní pracovny mě moji spolupracovníci mile přivítali, stejně jako v Ústavu výzkumu a vývoje dítěte a u profesora Vonky. Mohl jsem tam hned začít s přípravou metod kultivace buněk plodové vody pro prenatální diagnostiku; v našem oddělení to nebylo možné až do roku 1973 ani po přestěhování do Motola.

V roce 1970 jste ještě „stihl“ prověrky.

V září se konala plenární schůze strany, kde se rozhodovalo o kádrovém postižení vyloučených členů. Patřil k nim i můj první postgraduální student doktor Petr Goetz. Cítil jsem povinnost postavit se proti různým formám politické diskriminace, neboť šlo o perspektivní pracovníky. Podpořil mě sice pouze jeden hlas, diskriminaci však nikdo nedoporučil, takže k ní – díky děkanovi Houštkovi – na naší fakultě nedošlo. To ale neplatilo na všech fakultách.

Doktor Goetz na našem oddělení dokončil kandidátskou práci. V roce 1980 jsme ho jmenovali primářem zdravotnické části našeho oddělení, a dokonce mu zajistili dlouhodobé stipendium na špičkovém genetickém ústavu v Edinburghu. To v době normalizace nebylo jednoduché. Podobně jako za války narůstala snaha překonat kritickou dobu vzájemnou pomocí a solidaritou.

Například?

Potvrdila to třeba setkání na genetické konferenci v Brně. Předseda genetické společnosti profesor Brunecký mě požádal, abych ze strany nevystupoval. Díky mému návratu domů z USA viděl mou povinnost v tom chránit genetiku u nás: „My půjdeme od válu, ale ty ses vrátil a jen tak někdo tě vyhodit nemůže.“ Navrhl mě jako vědeckého sekretáře lékařské společnosti a z obdobného důvodu profesora Otakara Štarka jejím předsedou.

Prognóza se splnila v roce 1971, kdy vedoucí pracovníci museli při prověrce potvrdit, že souhlasí se vstupem vojsk v roce 1968. O mně bylo známo, že se vstupem vojsk nebudu souhlasit. Nechali si mě

jako posledního, nakonec jsem však před komisí předvolán nebyl. Jeden z jejích členů mi pak sdělil, že stačilo, že jsem se vrátil z USA.

Jak se na to dívali vaši kolegové?

Kolegové na ústavu i na spolupracujících pracovištích mou úlohu pochopili, až na jednu mou laborantku, které jsem si ale pro její kvalitní práci vážil. Ta mi řekla, že tím, že jsem ze strany nevystoupil, jsem zklamal. Měl jsem pocit selhání, jaký může mít kolaborant. Bylo mě to hluboce líto. Byl jsem vděčný Petru Goetzovi, který za mnou přišel domů a ujistil mě, že ostatní si to nemyslí.

Pak už se politická situace uklidnila?

Po prověrkách se politická situace opravdu stabilizovala. Na fakultě a v Ústavu výzkumu vývoje dítěte nebyl v době normalizace nikdo díky děkanu Houšťkovi politicky diskriminován. Houštěk například přijal na ÚVVD do naší genetické poradny inženýrku Salichovou, kterou vyhodili z ministerstva zdravotnictví, na biochemické oddělení chemika, který zažíval tyto problémy na Fakultě všeobecného lékařství, podobně profesora Špičáka.

Tak jako dříve v krizových obdobích období jsme se i přes rozdílné názory dokázali spojit. Zaváděli jsme nové metody genetické prevence, cytogenetické a biochemické prenatální a postnatální diagnostiky ke zdokonalení prevence a léčby těžkých vrozených vývojových vad, dědičných poruch metabolismu a zhoubných nádorů u dětí a dospělých. Spolupracovali jsme se všemi obory lékařství u nás i v zahraničí.

Podobné to bylo v nově vzniklé Společnosti lékařské genetiky, která se stala odborným partnerem ministerstva zdravotnictví pro využití lékařské genetiky v léčebně preventivní péči a pokrok v oblasti. Ta svým členům také garantovala ochranu nejenom před odbornou, ale i před politickou diskriminací. Vznikla stranická skupina výboru, která v takových případech po dohodě ve výboru písemně informovala příslušné pracoviště, že stížnost je věcně neopodstatněná, a proto kádrové postižení pracovníka není přípustné. Pokud bylo zapotřebí tohoto postupu použít, byl vždy úspěšný. Zpravidla se jednalo o osobní spory, především v důsledku profesionální konkurence.

Co jste například řešili?

Na ministerstvo zdravotnictví přišlo udání, stížnost, že moje spolupracovnice doktorka Eva Seemanová přednášela v zahraničí nesprávné údaje o genetických rizicích incestu u nás a údajně tím dehonestovala pověst republiky v zahraničí. Výbor a společnost údaje prověřily, udání vyvrátily, závěr odeslaly na ministerstvo a ústřední výbor KSČ, a udání bylo odloženo bez kádrových následků.

Obě ženy byly šťastné, že nebudou mít dalšího postiženého chlapce. Radost jsme měli všichni, a to zřejmě někoho nepotěšilo.

Stěžoval si někdo i na vás?

Jednou ano. Na ústřední výbor strany přišlo, že za úplatek posílám ženy s neléčitelnými těžkými dědičnými chorobami na vyšetření do zahraničí. V té době jsme u nás mohli zjistit genetické riziko pouze u mužského pohlaví. Nedokázali jsme ale odhalit specifickou mutaci přímým odběrem a diagnostikou vzorku fetální krve v graviditě s rizikem hemofilie a Ducheny myopatie. Předejít tomu, aby se narodil další chlapec s padesátiprocentním rizikem těchto chorob, bylo možné pouze přerušením gravidity. Stejně riziko ovšem hrozilo, že se přeruší gravidita nepostiženému chlapci.

V Evropě dokázalo tuto prenatalní diagnostiku provést pouze jediné pracoviště, a to v Londýně. Oběma ženám jsem ji zajistil s tím, že ministerstva zahraničí a financí zajistila letecký převoz do Londýna, ubytování na našem vyslanectví, převoz na kliniku a návrat do Prahy. Obě byly šťastné, že nebudou mít dalšího postiženého chlapce. Jedna z nich byla poštačka, druhá dojička krav z pohraničí. Vyšetřovali je pracovníci našeho oddělení, sám jsem se s nimi ani osobně nesetkal. Radost jsme ale měli všichni, a to zřejmě někoho nepotěšilo.

Takže vaše kontakty se zahraničím pokračovaly.

Ano, pořádát mezinárodní konference s účastí špičkových odborníků bylo mým úkolem, protože jsem mohl navázat kontakty s předními genetickými pracovišti v Evropě i v USA. Naše odborná společnost byla nejmenší ze všech, ale pořádala nejvíce aktivit. Když jsem byl v roce 1990 se svými spolupracovníky pověřen organizací světového genetického kongresu v Praze, byl hodnocen jako nejlepší genetická konference roku.

Oddělení lékařské genetiky ÚVVD, 1987. (Archiv M. M.)

Spolupráce se špičkovými pracovišti v Evropě v prenatalní a postnatální diagnostice naštěstí nevyžadovala finanční úhradu. Dobrá atmosféra byla patrná nejenom u našich úředníků, kteří finanční podporu urychleně vyřizovali, ale i v našich aeroliniích, které umožnily bezplatný převoz buněčných kultur na zahraniční pracoviště v kabinách pilotů. Ti je osobně předávali pracovníkovi zahraniční laboratoře, aby je okamžitě převezl ke zpracování do specifického ústavu, přestože to předpisy nedovolují.

Pochopitelně jsem často psal i telefonoval do zahraničí. Byl to profesor Houštěk, kdo mě upozornil, že mi kvůli tomu odposlouchávají telefon. A po sametové revoluci jsem zjistil, že mě Státní bezpečnost poctila zápisem na seznam politicky rizikových osob.

O profesoru Houšťkovi jsme si také už povídali. Povězte mi víc o tom, jaká byla jeho role v rozvoji vědy a fakulty.

Houštěk založil Ústav výzkumu vývoje dítěte s jednou základní myšlenkou – podmínkou, která vede k pokroku v klinické medicíně a pediatrii. Pokrok je podle něj možný pouze tehdy, pokud budeme klinickým výzkumem odhalovat pozitivní či škodlivé faktory nejenom pro vývoj dítěte, ale také jejich účinky a rizika v dospělosti či při stárnutí.

Touto jeho myšlenkou jsem se inspiroval a sebral jsem vzorky DNA od novorozenců, dětí, dospělých a seniorů nad sedmdesát pět let v počtu tří set v každé věkové kategorii. Ve spolupráci s pracovníky John Hopkins University v Baltimore to umožnilo odhalit první gen lidského stárnutí, gen Klotho, což potvrdilo správnost jeho hypotézy.

Josef Houštěk po levici prezidenta Svobody. (Archiv M. M.)

Zasloužil se o rozvoj lékařské genetiky, neboť ji zařadil do klíčového zdravotnického projektu v té době, Péče o matku a dítě a zdraví nové generace. To přineslo finanční a organizační podporu v nové koncepci lékařské genetiky.

Stal se koordinátorem tohoto projektu v rámci RVHP, v němž jsem mu asistoval pro lékařskou genetiku, a tak jsme získali další finanční podporu.

Houštěk zajistil dokonalou organizaci lékařské péče o děti. Naše republika konkurovala Dánsku, s nímž se v Evropě nacházela na špici v kvalitě péče o vývoj dětí.

Budova na Karlově, v níž v 60. letech sídlil děkanát Fakulty dětského lékařství, dětské kliniky a Ústav výzkumu vývoje dítěte. (Archiv 2. LF UK.)

Ústav výzkumu vývoje dítěte

V biochemickém oddělení byl biochemicky charakterizován alfa fetoprotein, jako důležitý biomarker těžkých poruch prenatalního vývoje a rizika karcinomu jater v pozdějším věku.

Byla tam zdokonalena léčba a prevence cystické fibrózy, včetně metody stanovení hladin chloridů v potu ke zpřesnění diagnostiky. Tato laboratoř dosáhla mezinárodní úrovně a její vedoucí docentku Věru Vávrovou za dosažené výsledky nyní vyznamenal prezident republiky.

Virologická laboratoř měla za úkol objasnit patogenezi náhlého a nečekaného úmrtí dítěte; možnost virové příčiny se potvrdit nepodařilo.

Laboratoř neurofysiologie studovala možnost využití speciálních metod EEG k časně detekci poruch vývoje CNS u dětí.

Oddělení lékařské genetiky, zřízené v roce 1961, dosáhlo do roku 1989 svým přístrojovým, technickým a personálním vybavením a poskytovanými službami mezinárodní úrovně, včetně úspěšného zavedení molekulárně genetické diagnostiky cystické fibrózy a tím i možnosti její prenatalní prevence, jakož i genetického poradenství a syndromologické diagnostiky těžkých vrozených vývojových vad.

Jak jste vnímal sametovou revoluci?

V roce 1989, kdy se v Praze konaly povolené demonstrace v Praze, jsem změnu a reformy považoval za nutné. Podporoval jsem i další studentské protesty, snahy o zrušení cenzury a odmítal soudní či kádrové trestání disidentů.

Zvolení nového prezidenta i nové vlády bylo provedeno legální parlamentní cestou, takže jsem to plně respektoval – stejně jako že bylo prokázáno, že idea demokratického socialismu je už nerealizovatelná. Mou povinností občana však zůstávalo pokračovat v mé práci co nejlépe v péči o genetické zdraví naší populace.

Vystoupil jsem ze strany – úkoly s tím spojené jsem splnil, politická diskriminace už nikoho neohrožovala.

A na pracovišti?

Tam jsem obdobně respektoval, že v roce 1990 byla v konkurzu na vedoucího školské části našeho oddělení zvolena profesorka Eva Semanová. Já jsem další rok zastával funkci vedoucího zdravotnické části oddělení, neboť oddělení se v roce 1980 stalo krajským oddělením lékařské genetiky Hlavního města Prahy.

Dalším vývojem se zdravotnická část stala součástí motolské nemocnice. To umožnilo zrušit ÚVVD a zřídit Ústav biologie a lékařské genetiky 2. lékařské fakulty a FN Motol, který začal vést profesor Petr Goetz. Já jsem se byl převeden v rámci tohoto ústavu do FN Motol. Tím, že jsem byl osvobozen od úkolů vedoucího pracovníka, mohl jsem se znovu plně věnovat odborné práci. V současnosti se věnuji výuce studentů v oboru reprodukční genetiky a vývoji genetické léčebně preventivní péče.

Co byste vzkázal nynějším studentům?

Posláním lékaře je plnit co nejlépe vlastní povinnosti, ať děláte vědu nebo cokoliv, a snažit se dělat dobro. Je-li váš život užitečný, stáváte se významnějším. Tím, že sloužíte a dáváte ostatním, biologicky a geneticky podporujete věčnost – protože život je věčný, i když my jako jedinci zanikáme, ale stáváte se tak anonymně nesmrtelnými.

<https://www.lf2.cuni.cz/clanky/medicina-byla-cest-a-poslani>